

Жіноче оточення Богдана Хмельницького в оцінках українських істориків (друга половина XIX – перша третина XX ст.).

Аналізується специфіка жіночого оточення гетьмана Б.Хмельницького як предмет дослідження в українському «народницькому» та «державницькому» історичному наративі другої половини XIX – першої третини XX ст. у контексті соціокультурних та інтелектуальних трансформацій суспільства, розглядається еволюція цієї тематики у відповідності до романтичних і неоромантичних впливів.

Ключові слова: «народницький» та «державницький» напрями в українській історіографії, жіноча історія, історична фемінологія, романтизм, неоромантизм.

Історики, незалежно від того, до якого часу та культури вони належать, знаходять і відбирають ту інформацію, яку, на їхню думку слід зберегти, пропонуючи сучасникам і нащадкам реконструйований ними образ минулого. Дослідження розпочинається з певного морального, політичного та ідеологічного вибору, оскільки приймаючи чи ігноруючи певні світоглядні конструкції, учений не може не проблематизувати риси власного світу. Саме цей, свідомий чи несвідомий вибір історика викликає живий інтерес у процесі історіографічного аналізу текстів.

Сучасний етап подолання кризи в українській історичній науці, звільнення від стереотипів її сприйняття та інтерпретації вимагає комплексного переосмислення історіографічної спадщини. Так званий процес «повернення великих наративів» передбачає розгляд текстів відомих і маловідомих авторів під новим кутом зору, виявлення не акцентованих, в силу обставин, раніше тем, застосування як традиційних методів дослідження, так і постмодерністських, що дозволяють не лише систематизувати та класифікувати авторські тексти у відповідності до історичної думки, але і трактувати історичний дискурс з урахуванням індивідуально – суб'єктивної та емоційної сфер.

Жіноча історія, або іншими словами, історична фемінологія другої половини XIX – першої третини XX ст. – малодосліджена складова в українській історіографії, може розглядатися як свого роду своєчасний відгук на соціокультурні виклики часу. Вона виступила уособленням як загальноімперської, так і вітчизняної історіографічної традиції, що проявилась у ситуативних спробах вписати жінку в історичний процес. В умовах лібералізації суспільного життя, інтенсивного обговорення проблем емансипації та шляхів вирішення «жіночого питання», а також національного

відродження широко персоніфікована та тематично різноманітна жіноча історія виявилась гостро затребуваною соціумом. Українські історики у більшості своїй, не виходячи за межі патріархального світосприйняття, тим не менш репрезентували жінку як учасницю історичних подій або як особу, присутність якої вплинула на зміну політичних векторів.

Історіографічний аналіз спадщини М.Костомарова, О.Лазаревського, Й.Ролле, В.Липинського, Н.Полонської–Василенко переконливо свідчить, що представляючи різні напрями в українській історіографії, дослідники зверталися до теми жіночого оточення Б.Хмельницького у контексті осмислення історичних процесів середини XVII ст. Зазначена тематика в українській історіографії, репрезентуючи складову історичної фемінології, надає можливість простежити її еволюцію та специфіку в залежності від часу, соціально–психологічного стану суспільства та авторської світоглядної позиції.

Одним з перших до теми жіночого оточення гетьмана долучився М.Костомаров у своїй фундаментальній праці «Богдан Хмельницький», що уперше побачила світ у 1857 році. Особливу увагу історик приділив двом останнім дружинам гетьмана, розглядаючи кожна з них у двоплщинному вимірі, а саме з позицій сімейного життя та впливу на історичні події глобального масштабу. Рокова роль у житті гетьмана і історії водночас відводилась другій дружині гетьмана Олені Чаплинській. Історик пов'язував з нею у значній мірі «зав'язку всієї драми, яку в народі назвали Хмельниччиною» [1,488]. Будучи романтиком у душі і за своїми науковими поглядами, М.Костомаров розглядав початок доленосних подій кризь формулу відомого французького прислів'я, яке радило за будь–яких обставин «шукати жінку». За версією М.Костомарова, саме через жінку, виник конфлікт між Чаплинським та Хмельницьким, який став детонатором у розгортанні національно–визвольної війни в Україні [2]. Окрім того, ця «загадкова жінка», яку гетьман, судячи з усього «пристрасно кохав», стала причиною родинної драми, що вплинула, на думку історика, на весь подальший духовний стан Б.Хмельницького. Йшлося про ординарну, на перший погляд історію, яка відбулась на фоні політичних подій і могла виглядати малозначущою, хоча «за впливом на серце героїв епохи» виявилась далеко не такою, а «набагато важливішою, ніж може здатися» [1,488]. Зраду Олені Чаплинської та її страту разом із підозрюваним коханцем М.Костомаров по–художньому емоційно, у деталях описав у своїй праці: «Винних роздягли догола, зв'язали разом у такому вигляді, у якому вони чинили перелюб (sicut erant in actione adulterii) і повісили» [1,488]. Вже тоді М.Костомаров був переконаний, що «трагічна тривога», яка запанувала після цього у душі гетьмана, надломилася його психологічно і можливо стала «однією з причин сумного закінчення війни» [1,488]. Ця тема залишалася для історика однією з хвилюючих протягом життя і навіть наприкінці своєї науково–творчої діяльності М.Костомаров збирався повернутися до неї знову. Він мав намір, як згадує В.П.Горленко, написати ще п'єсу про Богдана Хмельницького, де збирався особливу увагу приділити постаті другої дружини гетьмана [3,113].

Вимальовуючи портрет третьої дружини гетьмана Ганни Золотаренко [4], історик зробив акцент на її впливовості та безпосередній причетності до політичних подій і використав для цього відомий діалог Б.Хмельницького з польським послом. Королева Речі Посполитої, звертаючись до дружини гетьмана, просила її про заступництво і допомогу і посилала у подарунок

коштовності. За допомогою художніх прийомів М.Костомаров передаючи психологічний стан гетьмана, засвідчив водночас особливий статус його дружини: «Хмельницький прочитав, просльозився і, піднявши до неба очі, прорік: – боже всемогутній! Що значу я перед лицем твоїм? Черв'як нікчемний! І ось який знак подарувала мені милість Твоя, що до моєї Ганни найясніша королева польська пише листа й удостоює її просити заступництва переді мною» [1,722]. Цей епізод як один з вагомих аргументів впливовості Ганни Золотаренко і надалі широко використовувався у працях істориків, зокрема Й.Ролле, В.Липинського, Н.Полонської–Василенко. Перекладаючи праці М.Костомарова на українську мову, О.Барвінський так само не оминув цього епізоду, хоча у його варіанті текст набув дещо іншого звучання та забарвлення [5].

Зупинивши увагу на впливовості Ганни Золотаренко, яку вона мала на гетьмана і на перебіг подій середини XVII ст., М.Костомаров закріпив і поглибив ідею жіночої міфологеми в українській історіографії. Історія третьої дружини гетьмана наводилась надалі дослідниками як хрестоматійний приклад впливовості жінки в українському соціумі. Проте сам гетьман у сюжеті з польським послом, особливо у працях істориків – державників, поставав вже у іншому ракурсі. Занижена гетьманська самооцінка, присутня у праці М.Костомарова, не акцентувалась.

Нові історичні документи, що підтверджували впливи третьої дружини Б.Хмельницького, з'явилися чверть століття пізніше, у 1882 році, завдяки зусиллям О.Лазаревського – відомого українського історика, археографа, джерелознавця. Досліджуючи один з документів, а саме перелік грамот та універсалів, виданих Густинському монастирю на маєтності, О.Лазаревський натрапив на згадку про універсал від 22 липня 1655 року, виданий та підписаний Ганною Золотаренко [6]. Універсал забороняв «обывателям прилуцким» втручатись у земельні справи густинського монастиря. Документ надзвичайно зацікавив ученого, адже, як вважав історик, відомостей про випадки передачі влади дружині за звичаями Війська Запорізького до того моменту не існувало. Залишилось невідомим, був цей універсал одиничним чи траплялись випадки видання інших документів Г.Золотаренко. Тим не менш, знахідка навіть одного універсалу, як вважав О.Лазаревський, багато–що значила, вказуючи в першу чергу на те, який величезний вплив мала дружина Б.Хмельницького. Цей документ, як і епізод з листом від польської королеви, надалі широко використовувались істориками і були покладені в основу аргументації щодо авторитету Г.Золотаренко, який вже не викликав жодного сумніву.

Спробу комплексного осмислення теми жіночого оточення Б.Хмельницького у контексті політичної історії було зроблено у праці «Женщины при Чигиринском дворе», надрукованої у часопису «Киевская старина» у 1894 році [7]. Розробка належала маловідомому сучасним дослідникам, але популярному у другій половині XIX ст. істориком і белетристом Й.Й.Ролле, який друкувався польською мовою під псевдонімом Dr. Antoni I. Син французького емігранта, він закінчив медичний факультет Київського університету у 1854 році, але присвятив себе історії і більшу частину життя прожив у Кам'янці–Подільському. Дослідницьку діяльність та літературний талант Й.Ролле високо оцінили у свій час В.Антонович і М.Грушевський. В.Антонович називав його «крупным и весьма деятельным тружеником на поле истории юго–западного края»

[8,305]. Праці Й.Ролле були написані на багатій джерельній основі, в тому числі, як відмічав М.Грушевський, «на неизданных и малодоступных архивных данных» [9,157]. Корифеї української історії не залишили поза критикою епізодичність історичних досліджень Й.Ролле та деяку специфічність й упередженість його поглядів на хід історичних подій [10]. Не зважаючи на це, вони підкреслювали його важливу ролі як «популяризатора історії» [8,309–310], наголошуючи на тому, що белетристичний талант історика дозволяв йому писати легко і захоплююче, не відступаючи при тому від історичних фактів. «Не смотря на весьма добросовестное изучение серьезного исторического материала, доктор Антоний не был сухим педантом; обладав в значительной степени умением изображать художественные картины, он является скорее талантливым популяризатором, чем строгим ученым», – писав про нього В.Антонович [8,308].

Окреслюючи мету, з якою розпочиналась робота над працею «Женщины при Чигиринском дворе», Й.Ролле зазначав: «...мы постараемся обрисовать двор и обстановку гетмана и в особенности проследим роль женщины, ее влияние и значение при этом дворе. Это не лишено интереса. Известно, что во время военных бурь Хмельниччины погибла масса женщин как местных уроженок, так и привилегированных шляхтянок, большая часть их в качестве предмета местной торговли поступала в продажу на бахчисарайский и константинопольский рынки, но не мало осталось на месте, среди новых условий общественной, неожиданно выступившей на историческую арену» [7,107–108].

Серед жінок, присутніх при гетьманському дворі протягом Хмельниччини, особлива увага приділялась тим, що мали найбільший вплив на політичну ситуацію та її зміни. З позиції впливовості на гетьмана та на хід подій в Україні середини XVII ст. аналізувалися постаті трьох дружин Б.Хмельницького. Й.Ролле показав, що вони суттєво відрізнялись одна від одної, а отже їхнє місце у вирі історичних подій було відповідно різним, як і ставлення до них гетьмана. Характеристика Ганни Сомко – першої дружини Б.Хмельницького і матері його чотирьох дітей обмежувалась короткою інформацією. На думку історика, що базувалась скоріше на інтуїції, аніж на фактах, ця жінка була цілком занурена у домашнє господарство, «спокойного нрава», «тщедушная», «болезненная». Аналізуючи причини, які могли би завадити першій дружині Б.Хмельницького впливати на події, він зробив наголос на освіті гетьмана та його життєвому досвіді, тим самим підкреслюючи, що Ганна Сомко не мала ані одного, ані другого. Висновок історика щодо ставлення Б.Хмельницького до жінки виглядав оригінальним, проте не менш контрверсійним. Оскільки, як зазначали класики української історії, дослідження Й.Ролле не були позбавлені суперечностей, у його висновках було багато суб'єктивного. На його переконання, перебування у турецькому полоні на Сході не пройшло для гетьмана безслідно і сприяло тому, що «Богдан должен был усвоить...некоторого рода пренебрежение к женщине, этому покорному орудию в руках повелителя–мужа, почти невольницы» [7,111]. Проте ставлення гетьмана до О.Чаплинської, з якою він одружився після смерті першої дружини, було вже іншим і, як вважав історик, вона була близькою до того, щоби впливати на політику, адже гетьман палко кохав «степную Елену», яка так і не скористалася з свого становища. Й.Ролле вважав, що вона просто не прагнула цього, бо була «пустая, легкомысленная щеголиха». Історик звернув увагу на те, що у

джерелах були відсутні будь-які згадки про її благодійність або допомогу постраждалим, що виглядало би цілком закономірним у тих умовах, проте «судя по дошедшим известиям, «степная» Елена ... не принимала участия в общественных делах и выступала лишь в подчиненной роли хозяйки, угощающей гостей своего мужа, а главным образом его самого. Некоторые полагают, что она делала так с целью угодить своему господину и таким образом приобрести на него и его окружение влияние, но ... влияние это ни в чем незаметно. Наряженная в дорогие материи и бархат, в бриллиантовом ожерелье, диадеме и с великолепными перстнями на пальцах, она во время приемов наполняла золотые кубки обыкновенной водкой и подносила гостям, набивала «люльки» [7,123–124].

Характеристика Ганни Золотаренко – третьої дружини Б.Хмельницького у праці Й.Ролле суттєво відрізнялась від попередніх двох. Ця жінка, на думку історика, була «серьезная и скромная, вероятно более развитая, нежели ее предшественницы» [7,291]. Посилаючись на М.Костомарова, і майже повністю наслідуючи його погляд на жіноче оточення Б.Хмельницького, Й.Ролле повідомляв деякі подробиці з біографії Г.Золотаренко, обґрунтовуючи її суттєвий вплив на гетьмана та на політику в останні роки гетьманування. Дбаючи про імідж та авторитет свого чоловіка, вона встановила новий порядок у гетьманському дворі. Вплив Г.Золотаренко на гетьмана Й.Ролле вбачав у тому, що офіційні прийоми відбувались при невеликій кількості людей, публічні виступи гетьмана стали більш стриманими, іноземні послы приймались відповідно до європейського дипломатичного етикету. Серед гостей почали з'являтися жінки – дружини впливових осіб з оточення гетьмана, що надавало почесним зібранням вигляду шляхетності.

Позитивний, з підкресленими елементами шляхетності образ третьої дружини Б.Хмельницького, як і самого гетьмана на її фоні не випадково ретельно вимальовувався Й.Ролле. Враховуючи те, що праця була орієнтована на польськокомовну аудиторію, історик переслідував надазаду, а саме за допомогою жіночої історії, якщо не розвіяти, то хоча би похитнути пануючі стереотипи щодо Б.Хмельницького і Хмельниччини у польського читача. Таким чином він поширював думку про те, що «двір» гетьмана, в основному завдяки зусиллям його дружини, ставав усе більше подібним до європейських.

Ганна Золотаренко мала свій жіночий придворний штат, писаря, прислугу, гайдуков. Під її впливом гетьман, як відмічав історик, «сделался мягче, спокойнее на время» [7,292]. Нова дружина Б.Хмельницького, як наголошував Й.Ролле, окрім поваги гетьмана, мала авторитет серед його дітей та родичів. Гетьман дослухався до її порад. Вона, з свого боку, вміла себе поводити у непростому сімейному оточенні Б.Хмельницького, знайшла порозуміння з його доньками та їхніми чоловіками, які, у свою чергу, належали до різних суспільних верств.

У контексті жіночої історії, що являлась домінантою «Женщин при Чигиринском дворе», політичні події поставали під новим кутом зору і дозволяли віднайти у перипетях 1654 р. безпосередньо «жіночий слід». Як писав Й.Ролле, Ганна Золотаренко прийняла сторону «московской партии» в оточенні гетьмана і можливо вплинула на вибір Б.Хмельницького щодо укладання союзу із Московією. За версією Й.Ролле, сильний вплив на гетьмана мали двоє її братів, які стали корсунським та ніжинським полковниками. Про Івана Золотаренко, який відіграв не останню роль у подіях

1654 року, Й.Ролле писав: «Иван, как более способный, руководит сестрою, а через нее и гетманом; он решает судьбу батовских пленных; часто исполняет должность наказного гетмана в 1653 и 1654; тогда же, во главе отряда он воюет в Белоруссии, помогает царю Алексею Михайловичу... За это он получил награды, выделявшие его из толпы: царь отдает ему в потомственное владение Батурино...» [7,291]. Підтверджуючі широкі повноваження та великий вплив на гетьмана його третьої дружини, Й.Ролле використав вже відомі на той час документи – опублікований О.Лазаревським універсал Густинському монастирю за підписом Ганни Золотаренко та вже широко відомий на той час лист до неї польської королеви, на який посилався М.Костомаров у праці «Богдан Хмельницький».

Соціальні та інтелектуальні трансформації початку ХХ ст., піднесення національно-визвольного руху на початку, розвиток та згасання української революції, відновлення національної державності та утвердження більшовицького режиму в Україні зумовило появу нового етапу в історіографії, що позначилось на історичній фемінології. Вписана у загальний контекст української історії, вона чутливо відреагувала на зміну історіографічних пріоритетів. Особливо це проявилось у працях істориків так званого державницького напрямку, оформлення якого відбулось у межах вітчизняної історіографії. Визнаний лідер державницького напрямку В.Липинський у своїй роботі «Україна на переломі» використав вже відомі епізоди жіночої історії для «звеличення генія Б.Хмельницького як вождя національної революції та державного мужа» [11,139]. Його праця вийшла у Відні у 1920 році і була присвячена останнім рокам діяльності Б.Хмельницького [12], коли він «з речника козацького автономізму в межах Речі Посполитої виріс на суверена самостійної держави Війська Запорозького» [11,138]. З огляду на те, що В.Липинський вважається найяскравішим репрезентантом неоромантизму, поширеного в українській історіографії у першій третині ХХ ст., його звернення до жіночої історії, зокрема до сюжетів приватного життя Б.Хмельницького, виглядало закономірним [13].

Звернувши увагу на приватне життя Б.Хмельницького, В.Липинський, на відміну від істориків «народників», змінив акценти, оминаючи «провокативні» факти біографії, що могли би внести дисонанс у цілісність образу провідника національно-визвольного руху. Цілком природно, що історик уникав будь-яких свідчень про попередніх дружин Б.Хмельницького з тим, аби версія політичного портрету його кумиру виглядала цілісною і більш переконливою, а обґрунтування ідеї «абсолютистської влади, яка стоїть понад усім» не розчинялося б у небажаних подробицях приватного характеру. Він зосередив увагу на третій дружині Б.Хмельницького. На думку В.Липинського, наділення її правом підписувати універсали свідчило про намагання гетьмана реалізувати модель абсолютистського правління за європейським зразком, де дружини монархів були безпосередньо долучені до влади. «Своїй дружині Ганні, – зазначає В.Липинський, характеризуючи Б.Хмельницького, – він дасть право її власні універсали у справах культурно-релігійних видавати, право, яким тільки дружини монархів могли користуватися» [12,118]. За визначенням В.Липинського, після титулатури Б.Хмельницького жіноча складова знаходилась на другій позиції у ієрархічній системі державницької влади гетьмана, що мала репрезентувати державну незалежність України та законність спадкової влади у Війську Запорозькому. Якщо О.Лазаревський, який віднайшов ві-

домий документ, лише припускав можливість передачі у козацькій державі влади дружині, то В.Липинський не піддавав жодному сумніву наявність подібних прецедентів. Він стверджував, що Ганна Золотаренко мала права не менші, ніж дружини інших європейських правителів. У примітках до тексту монографії історик додавав інформацію про знаходження оригіналу універсалу у справі маєтностей Густинського монастиря, підписаного гетьмановою дружиною з гербом «Абданк» у Краківській Академії Умілостей [12,272]. За визначенням І.Лисяка–Рудницького, В.Липинський, як історик, «до певної міри був аматором», проте мав інтуїтивний склад розуму [11,154]. Інтуїція науковця та неоромантичний світогляд стали підґрунтям для усвідомлення жіночої компоненти як неодмінної складової, яка допомагає розставити необхідні акценти в історичних подіях, зокрема у державницькій політиці Б.Хмельницького.

Близькими до В.Липинського, спрямованими на загострення національно–патріотичних почуттів українців, були погляди на жіночу історію, в тому числі і жіноче оточення Б.Хмельницького, Н.Полонської–Василенко. Звернення ученої до цієї тематики не було випадковим. Вона була глибоко переконана у тому, що українська жінка, «добро творча сила якої... могутніша за атомну енергію», відіграла в історії особливу, «місію» роль [14,XLVII]. Своєрідним гаслом Н.Полонської–Василенко було: «Ще не вмерла Україна, якщо живуть і діють українки!» Вона присвятила цілу низку статей життєписам видатних українок, серед яких були нариси про княгиню Ольгу, Анну Романову, Євпраксію–Адельгейду та інш. У відомій праці «Видатні жінки України», що була видана в еміграції, представлені чотири розділи відповідно до хронологічно означених історичних епох – «жінки княжої доби», «українські жінки Литовсько–Польської доби», «жінки доби гетьманщини» та «українські жінки XIX–XX ст.».

Серед жінок доби гетьманщини Н.Полонська–Василенко звернула увагу на жіноче оточення гетьмана Б.Хмельницького. Вона посилається на працю В.Липинського, солідаризуючись з ним з приводу державницької політики гетьмана [15,93–94]. Виступаючи послідовною прихильницею державницького напрямку в українській історіографії, вона синтезувала романтичні та неоромантичні підходи у своїй монографії та використала засадничі ідеї В.Липинського щодо жіночої складової у державотворчій діяльності Б.Хмельницького. Н.Полонська–Василенко вживає у своєму науковому апараті поняття «двір гетьмана Хмельницького», «Чигиринській двір» [15,93], що є співзвучними лексикогемам Й.Ролле, залучає археографічні розробки О.Лазаревського, водночас інтерпретуючи жіночу історію з державницьких позицій. Розставляючи власні акценти в жіночій історії, вона наголошує на західноєвропейських рисах, яких набув «двір гетьмана Хмельницького»: «Почали вживати пишні титули відносно гетьмана. Значне число представників аристократичних родів Київщини, Волині, які вчилися за кордоном і звикли до життя при дворі польських королів, тепер поверталися в Україну, до віри своїх батьків» [15,93]. Написана за канонами романтизму та неоромантизму, а також відповідно до державницької традиції в українській історіографії першої третини XX ст., праця Н.Полонської–Василенко стала її своєрідним продовженням і втіленням. Водночас вона виявилася актуальною на хвилі зростання інтересу до жіночої історії, що проявився у західній історіографії у 60–х роках XX ст., синтезуючи таким чином соціокультурні виклики європейського суспільства з традиціями української історіографії.

З огляду на те, що романтизм та неоромантизм виступають своєрідними «інтелектуальними трансляторами різноманітних соціокультурних імпульсів» [16,226], тематика жіночого оточення Б.Хмельницького в українському історіописанні відкриває нові перспективи для переосмислення текстів істориків «народників» і «державників».

Джерела та література

1. *Костомаров М.І.* Богдан Хмельницький. Історична монографія. – Дніпропетровськ: Січ. – 2004. – 843 с.
2. *Йдеться про відомі події на хуторі Суботів*, що глибоко обурили Б.Хмельницького. Викрадення Чаплінським жінки, з якою майбутній гетьман мав намір одружитися, змусило Б.Хмельницького шукати захисту та справедливості спочатку у польського короля, а потім на Запоріжжі.
3. *Горленко В.* Две поездки с Н.И. Костомаровым // Киевская старина. – 1886. – Т.14. – № 1 (январь). – С.111–123.
4. *Не зважаючи на свій пригнічений душевний стан*, можливо, всупереч йому, Б.Хмельницький скоро втретє одружився. Його дружиною стала Ганна Золотаренко. Її вплив на гетьмана, на політику в цілому були предметом наукових розвідок різних українських істориків, зокрема Й.Ролле, О.Лазаревського, В.Липинського, Н.Полонської–Василенко.
5. *У перекладеній О. Барвінським на українську мову «Історії України в життєписях визначніших її діячів»* М.Костомарова у 1917 році та виданій наступного року НТШ ім. Шевченка у Львові, відбулись деякі зміни у цьому фрагменті авторського тексту. Перекладач вирішив уникнути заниженої, на його погляд, самооцінки Б.Хмельницького і занадто емоційної чутливості гетьмана при отриманні листа від польської королеви. Він опустил рядки про сльози Б.Хмельницького. З урахуванням того, яка місія покладалась на видання, було цілком зрозумілим, чому виявилися вилученими сентиментальні елементи з авторського тексту при характеристиці гетьмана. У вступному слові до видання О.Барвінський, відмічаючи, що «Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей» видана першим накладом у 1874–1876 рр., другим – у 1880–1881 у Петербурзі, зазначив, що у його перекладі українською мовою вона вийшла у Львові у 1875–1878 рр. Задачу другого україномовного видання цієї вже відомої праці перекладач вбачав у тому, щоб на хвилі революційних змагань воскресити пам'ять про М.Костомарова як про «знаменитого діяча, творця Кирило–Мефодієвського братства, що невсипучим трудом роз'яснив нам нашу славу минувшину, а віщим духом відгадав воскресене самостійної України».
6. *Лазаревский А.* Властная гетьманша // Киевская старина. – 1882. – Т.1. – № 1. – С.213–214.
7. *Dr. Antoni I. [Й.Й.Ролле].* Женщины при Чигирнском дворе // Киевская старина. – 1894. – Т.44. – № 1, с.107–126; № 2, с.282–304; № 3, с.512–529.
8. *В.А. [В.Антонович].* Иосиф Иосифович Ролле (Д-р Antoni I.) // Киевская старина, 1894. – Т.44. – № 2. – С.305–310.
9. *М.Г. [Грушевский М.]* Dr. Antoni I. Opowiadania historyczne, serja siodma. Lwow, 1891, с.340 // Киевская старина. – 1891. – Т.34. – № 7. – С.157–158.
10. *Особливо це стосувалось епітетів*, які вживав Й.Ролле у своїх історичних текстах. В.Антонович відносив їх до понять, «давно отживших или, по крайней мере, спорных».

11. Лисяк–Рудницький І. В'ячеслав Липинський // Історичні есе. В 2 т. Т.2. – К.: Основи. – 1994. – С.130–148.
12. Липинський В. Україна на переломі 1657–1659. – Відень, 1920. – 304 с.
13. Ясь О. Липинський та неоромантизм (до 125-річчя від дня народження) // Укр..іст.журн. – 2007. – №5. – С.75–95; Ясь О. Романтизм і український гранд–нартив // Ейдос. – 2008. – № 3. – С.205–226.
14. Уляновський В. Наталя Полонська–Василенко: штрихи до портрета // Полонська–Василенко Н. Історія України: У 2–х т. Т. 1. До середини XVIII століття. – К.: Либідь, 1992. – 640 с.
15. Полонська–Василенко Н. Видатні жінки України.– Вінніпег–Мюнхен.–1969.– 160с.
16. Ясь О. Романтизм і український гранд–нартив // Ейдос. – 2008.– № 3. – С.205–226.

Буряк Л.І. Женское окружение Богдана Хмельницкого в оценках украинских историков (вторая половина XIX – первая треть XX вв.)

Анализируется специфика женского окружения гетмана Б.Хмельницкого как предмет исследования в украинском «народническом» и «державническом» историческом нарative второй половины XIX – первой трети XX вв.. в контексте социокультурных и интеллектуальных трансформаций общества, рассматривается эволюция этой тематики в зависимости от романтических и неоромантических влияний.

Ключевые слова: «народническое» и «державническое» направления в украинской историографии, женская история, историческая феминология, романтизм, неоромантизм.

Buryak, L.I. Women environment of Bohdan Khmelnytsky in the evaluation of Ukrainian historians (the second part of the XIX–th – the first third of the XX–th centuries)

The article analyzes the specifics of women environment of Bohdan Khmelnytsky as a subject of investigation in the Ukrainian «people» and «state» trends in historical narrative in the second part of the XIX–th – the first third of the XX–th centuries in the context of social, cultural and intellectual transformation of society and considers its evolution depending on romantic and new romantic impacts.

Key words: «People» and «state» trends in Ukrainian historiography, women history, historical feminology, romantic, new romantic impacts.